Yearbook 2014 International Labour Movement

Évkönyv 2014 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XL. évfolyam

Búcsú Eric Hobsbawmtól

Búcsú Havas Pétertől és Illés Lászlótól

A gazdasági válság és a munkásmozgalom: *Keith Flett:* A szegénytörvényektől a segélyek megvonásáig ♦ *Seumas Milne:* Az Euro-zónán belül vagy kívül...

Rendkívüli életutak: Marcel Cachin, Marx Dormoy, Kollontaj, Martov, Sztyeklov

Tanulmányok: *Artner Annamária:* A munka helyzete az elhúzódó válságban ♦ *Mezei Bálint:* Az átértékelt felkelés – Olasz KP ♦ *Kate Hudson:* Egy politikai hiba, aminek súlyos következményei voltak II. ♦ *Robert Jevzerov:* Rudolf Hilferding „Finánctőké"-jének száz éve III. ♦ *J. Nagy László:* Demokratikus tömegmozgalmak az arab országokban ♦ *Seumas Milne:* 1989 igazi tanulsága, hogy soha semmi sincs véglegesen rendezve ♦ *Steve Parsons:* A svédországi parlamenti választás (2010)

Az I. Internacionálé 150., a II. Internacionálé 125. évfordulóján

1939: *Jemnitz János:* Egy válságos év és ennek tükröződése ♦ *Székely Gábor:* A brit-francia-szovjet tárgyalások elő- és utótörténetéhez

Franciaország és Nagy-Britannia munkásmozgalma

Háttér: *Simor András:* Elnökválasztás Venezuelában ♦ *Artner Annamária:* Háttér a görög gazdasági helyzethez

Dokumentumok: *Ernst Toller* felszólalása a szovjet írók I. kongresszusán, 1934 ♦ *Eric Hobsbawm* a torinói Gorbacsov-konferenciáról

Sajtótörténet: Fejtő Ferenc írásai a 30-as évek magyar sajtójában *(Agárdi Péter)* ♦ Le Populaire 1938.

Évfordulók: 150 éves Németország Szociáldemokrata Pártja, az SPD

Életutak: William Craig, Lucien Laurat *(Jemnitz János)*, Miguel Hernández *(Simor András)*

A munkásmozgalom történetírói: Julio Aróstegui *(Harsányi Iván)* ♦ Nyikolaj Buharin *(Inessza Jazsborovszkaja)* ♦ *Eric Hobsbawm:* Visszaemlékezés Tony Judtra ♦ Arthur Rosenberg *(Mario Kessler)*

Elhunytak: Ahmed Ben Bella *(J. Nagy László)* ♦ K.S. Coates *(Székely Gábor)*

Könyvismertetések, beszámolók: A Szociáldemokrata Tanárok (ISDUE) nemzetközi kongresszusa *(Harsányi Iván)*

International Suplement

The 48th Linz Conference of labour history, 13-15 September, 2012 *(János Jemnitz)*

Aldo Agosti: Da Spartaco alla Vienna Rossa

Marc Vuilleumier: À propos d'un colloque et d'un livre: le Congrès socialiste international de Bâle 1912-2012.

Вячеслав Коломиец: „Мы идем издалека и пойдем далеко..."(к 90-летию Итальянской КП)

Melléklet: REPERTÓRUM, Évkönyv 1974-2014 I.

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2014
XL. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2013

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Artner Annamária
Bebesi György
Dömény Zsuzsa
Harsányi Iván technikai szerkesztő
Havas Péter
Horváth Jenő
Jemnitz János szerkesztő
Juhász József
J. Nagy László
Székely Gábor szerkesztő
Szőke Károly
Vadász Sándor

E kötetünk a
Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,
a Károlyi Mihály Társaság,
a Lukács György Alapítvány,
a Politikatörténeti Alapítvány
és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének
támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung
der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterwegung (ITH),
der I. G. Metall Ungarn,
der Georg Lukacs Stiftung
und der Gesellschaft Michael Karolyi

Az Évkönyv 2004. , 2005. , 2006. , 2007. , 2008. , 2009., 2010., 2011., 2012. és 2013. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 and 2014: www.yearbook.atw.hu

ISSN 0 133476 X
© Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v. : Kecskeméthy Péter

Az egyes köteteket előszavak vezetik be, amelyek általános felvilágosítást nyújtanak a kérdéses évek fő eseményeiről és tendenciáiról. A leveleket alaposan jegyzetelték, a levelekhez mutatókat adtak a felhasznált irodalomról, valamint arról, hogy Bernstein és Kautsky idézett írásaiból származó mondatok eredetileg a két szerző mely munkáiból származnak. Megjegyzendő, hogy Bernstein esetében ez különösen örvendetes, mivel Kautskyval szemben eddig még nem készült el, illetőleg nem jelent meg alaposabb Bernstein bibliográfia. A kötetek apparátusához hozzátartozik, hogy abban jegyzetek olvashatók az idézett folyóiratokról és napilapokról, valamint feloldották és jegyzetelték a monogramos szignókat is.

Noha a jegyzetelés rendkívül alapos, mégis nyitva marad egy kérdés, ez Louise és Karl Kautsky súrlódása a Marx örökséggel kapcsolatban. Ismeretes, hogy Louise Kautsky, Karl Kautsky volt felesége Engels egyik segítőtársa volt, és mind Eleanor Marx,[95] mind Bernstein aggódott, hogy a Marx örökség, mármint az írások megjelentetésébe Louise-nek mekkora beleszólása lehet, de aztán kiderült, hogy nem jött vissza Londonba, és az aggályok megalapozatlanok voltak.

Ami a levelek eredetét illeti, ezek megtalálását és archiválását viszonylag könnyen megoldották. Kiderült, hogy maga Bernstein ezek archiválására nem fektetett nagyobb súlyt. A kötetekhez a szerkesztők jó okkal mellékelték Regina Bernstein és Louise Kautsky leveleit is.

Kautsky és Bernstein ismeretesen igen nagy szerepet játszott a marxizmus elterjesztésében nemcsak a II. Internacionálé fénykorában, 1914 előtt, hanem később is, és ugyancsak nagy hatást gyakoroltak szociáldemokrata vezetőkre az 1918 utáni időszakban is a legkülönbözőbb országokban.

*

Emilio Gianni

Andrea Costa[96] és az olasz szocializmus teljes egésze az 1889-es „végállomáson"

A Bastille bevételének centenáriuma Itáliában ezeréves várakozásokkal telített atmoszférát teremtett. A jakobinus francia '89 küszöbön álló proletár – olasz – az ismétlésének perspektíváját „Eljön nyolcvankilenc" mottójával szimbolizáltan – azokban az időkben zajló társadalmi erjedés is élesztette. Mindazonáltal a napszámosok ínsége, a faenzai üzletek és pékségek kifosztása az életkörülményeik miatt feldühödött alsó néprétegekbeli háziasszonyok által nem utaltak a közeli szociális felfordulás előjeleire. A légkör ugyanakkor átjárta a szociálforradalmár környezetet, amely hajlamosnak látszott egyenjogúan kezelni az „ártatlan petár-

[95] Eleanor Marx életútját lásd Évkönyv, 1980., 2005.
[96] Andrea Costa életútját lásd Évkönyv, 2004.

dákat vagy a pusztító bombákat, a plakátokat, a gyűléseket, a „néger" rabszolgáknak szóló prédikációkat és a közterekre ültetett szabadságfákat"[97] a közelgő népi megmozdulás megannyi tünetével. A Gaetano Zirardini részéről beindított újjáépítési munkálatok a Romagnai Szocialista Párt (SR) „vérszegény és tüdővészes" struktúráit illetően szintén megérezték a viszontagságokat. „Ha a forradalom egy váratlan esemény folytán kitörne ma – mondta ebből az apropóból a ravennai vezető – bizonyos, hogy pártunk és a munkásosztály nem lennének eléggé szervezettek és erősek egy nagy impulzusra a forradalmi megoldás érdekében."[98] A hazai és nemzetközi helyzetnek ilyesfajta percepciója húzódott meg annak hátterében, hogy döntöttek a születő Internacionálé párizsi kongresszusán való részvételről, illetve a PSR június 30-ra Forlìba konferenciát hívott egybe a követendő irányvonal meghatározására.

A forradalmi szocialisták pártként nem rendelkeztek európai, munkásmozgalmi kapcsolatokkal. Csak Costa tartotta fenn nexusait a nemzetközi szocializmus jelentősebb exponenseivel[99] – tehette, mert hosszú periódusokat töltött külföldön. Svájcban, korábbi anarchista aktivitása miatt, voltak bizonyos kötelékei, később, a '80-as évektől kezdve főleg Franciaországban találta meg „elméleti" inspirációja számára a legjobb forrásokat, valamint főbb politikai tárgyalópartnereit, akik a PSR-t tekintették az „egyedüli szervezett olasz pártnak".[100] Partnerei között Paul Brousse volt a legfontosabb – nem másért, mint a német „marxistákkal" szembeni túlérzékenysége miatt, valamint a Federation des travailleurs socialistes français (FTSF) politikai vonala miatt, amely különféle városi tanácsok és helyhatóságok meghódítására és a közszolgáltatási monopóliumok átalakítására irányult, hasonlóan a PSR irányvonalához. Francia kapcsolatainak konszolidációjával – a posszibilisták szervezte 1883-as novemberi kongresszuson,[101] ahol jelen voltak az angol Trade Unionok, ellenben távolmaradt a német szociáldemokrácia, Costa az elnökségben foglalt helyet – helyzete mégis zavarba ejtő lett, döntenie kellett, a két kongresszus közül melyiket válassza. Az az álláspont alakult ki, hogy Costa a párttal együtt tanúsítson „semleges magatartást", és lehetőleg ne folyjon bele a „teoretikus szóváltásokba és megosztottságokba", melyek az európai munkásmozgalmat jellemezték, ehelyett védelmezze és óvja a túl fiatal olasz mozgalmat, hiszen az még nem igazodik el a különböző ütköző irányzatok „ideológiai tortúráiban". Az összecsapások egyébiránt „érthetetlenek bizonyultak a ke-

[97] Andrea Costa: Sintomi. 1789–1889. In: *La Rivendicazione*, Forli, 1883. n. 3. (A „néger" jelző nem a bőrszínre utal – A ford. megjegyzése.)

[98] Gaetano Zirardini: Della necessità di riorganizzare il Partito Socialista Rivoluzionario Italiano. In: *Il Sole dele'avvenise*, Ravenna, 1889. n. 2.

[99] Természetesen Filippo Turati is. (Életútját lásd Évkönyv, 1982.)

[100] FTSF: lettera ad Andrea Costa, 3 aprile 1884. In: *Biblioteca Comunale di Imola*. Fondo Costa, n. 395.

[101] A posszibilisták, Brousse mellett B. Malon, és a francia marxisták közötti ellentétekről nagy irodalom született. Lásd magyar nyelven Engels levelezését. Az Évkönyv részleteket közölt Paul Lafargue és Engels levelezéséről és a posszibilisták orgánumáról, a Le Parti Ouvrier-ről.

resztény szocialisták nagy része" előtt is, akik a legtöbbször és a leggyakrabban „személyes jellegűnek"[102] vélték azokat.

Maga Costa sem bírt azzal az elméleti tisztánlátással, amivel meg tudta volna reálisan ítélni a vitákat. 1889-ben tehát alkalom nyílhatott a párt elméleti színvonalának emelésére, a párt nem maradhatott az ideológiai primitivizmus állapotában. Az egész európai munkásmozgalomban vízválasztót képezhetett a helyzet abban az értelemben, hogy határozhattak a „menetirányról" és az egyes nemzeti szocialista pártok érettségéről. Alkalmazkodni viszont a „semlegességhez" – ahogy Costa cselekedett – azt jelentette csupán, hogy a pártot marginális, kisebbségi szerepre kárhoztatta a születő olasz szocializmus eljövendő éveiben. A Forliban rendezett konferenciának kellett volna megoldania a csomót, választani a két francia kongresszus között, ám mindkettő melletti döntés született. Giovanni Battista Lolli kért magyarázatot a francia kongresszusokon vitázó áramlatok (posszibilisták, marxisták, blanquisták) közti különbségekről, de nem Costa válaszolt, átadta a szót Zirardininek, aki nem sokkal azelőtt tért vissza egy hosszabb franciaországi tartózkodásáról, ezért kompetensebb volt a magyarázatra. Válaszadását nyomon követhetjük a *Rivendicazione* összefoglalója alapján: „Zirardini utalásában az első csoport (Franciaország Szocialista Munkásai) az összes lehetséges gazdasági követelést javasolja, innen a nevük, *posszibilisták;* ezen felül elismerik az *osztályharcot,* implikálva abban a szocialista tanításokkal összefüggő szolidaritást. A második csoportról referálva kijelenti, hogy elnevezésük különféle iskolákra vall: kételynek van helye a többé-kevésbé leplezett burzsoá sajátosságokat tekintve, amelyek jellemzője a forradalom eszközével való hatalmi törekvés, hozzátéve ehhez, hogy a *boulangizmus* is beszivárgott a soraikba."[103]

E magyarázatok után került javaslatba „mindkét kongresszushoz történő csatlakozás, átadva mindkét helyen a békéltető üdvözletünket, amellyel a megosztó viták helyetti ésszerűségi elveket helyeztük előtérbe. Azután, ha bejelentenének egy harmadik, anarchista kongresszust, ahhoz is csatlakoznánk."[104] A *Rivendicazione"* beszámolója visszhangra talált a *Sole del avvenire* hasábjain ama kérdéssel, hogy miért a két kongresszus? A lap válasza: „Mert sajnos túlsúlyban vannak a kicsinyességek, a sértődések, itt mi leköziljük a megbélyegzések kölcsönösségét – különösképpen azután, hogy a forlì-i összejövetel döntése szerint mindkettőn felszólalunk... Romagna képviselői, s remélhetőleg Itália képviselői Párizsba mennek átadandó a szolidaritásunk és testvériségünk üdvözletét. Azt kívánjuk, hallgattassék ez meg. És Párizsba mennek a munkások Internacionáléjának újjáalakítása érdekében, hogy az felemelje a fejét, leküzdje az ellen internacionáléit: a kormányokét, a kapitalistákét és a papokét."[105] Amire szükség van

[102] Lásd Nazario Galassi: Vita di Andrea Costa, Milano, Feltrinelli, 1983, 430. p., Valerio Evangelisti: Nascita, espansione e crisi di un partito insolito, in Storia del Partito Socialista rivoluzionario 1881–1893. Bologna, Capelli, 1981, 189. p.

[103] Erről lásd Engels és P. Lafargue levelezését, amiből részeket közölt az Évkönyv is.

[104] Szocialista összejövetel Forliban, in La Rivendicazione, 1889, n. 27.

[105] A két szocialista internacionalista munkáskongresszus Párizsban, in *Il Sole dell'avvenire.* 1889, n. 2.

még mindenekelőtt, az az egység, egység az anarchistákkal is azok ellen, akik a kicsinyességnek tartott elméleti különbségek nevében szabotálják azt, azaz amitől Engels is félt, figyelmeztetve az egyetlen nagy és nosztalgikus álomra, a volt Internacionálé[106] újjáalapítására.[107] Ezzel a kategorikus mandátummal választották meg a küldötteket: Costa, Amilcare Cipriani,[108] Germanico Piselli, Alessandro Balducci, Umberto Brunelli személyében – ez utóbbit Ferdinando Valducci helyettesítette. A PSR delegációjához később további exponensek csatlakoztak: a toszkán Francesco Cini és Ezio Foraboschi, az anarchista Francesco Saverio Merlino, illetve a munkáspárti Giuseppe Croce, akinek a mandátuma viszont csak a posszibilisták kongresszusán való részvételre szólt. Ők voltak a korabeli olasz szocializmus vezérkarának képviselői. Filippo Turati – akkoriban hagyta el a radikálisokat és csatlakozott a szocialistákhoz – még semmilyen címen sem tartozott ebbe a körbe, bár már élharcosa az újonnan alakult milánói szocialista ligának. Victor Jaclard[109] meghívta őt a „marxista" kongresszusra, de ő átadta mandátumát Costának az alábbi üzenettel: „Az újságok írják, utazol Párizsba. Nem tudni, melyik szocialista kongresszusra. Talán mindkettőre... Mi – vagyis én és Gnocchi (Viani) – V. Jaclard úrtól (secrétaire pour l'Italie) meghívót kaptunk a kongresszusra, hogy csatlakozzunk – nem tudom, minek nevezzem – valószínűleg a *nem posszibilistákhoz*." De nem tudunk részt venni, ezért ma azt írjuk álláspontunkként, hogy „csatlakozunk a kongresszushoz, noha ez ne hangozzék a posszibilisták kongresszusa ellenzésének, sőt arra szavaznánk, hogy a két kongresszus egyesítse erőit. Téged delegálunk a képviseletünkre... abban a hiszemben, hogy nem kötelezed el magad elveinkkel ellentétes határozatok meghozatalában."[110] Antonio Labriola[111] – azokban az időkben az egyedüli olasz marxista –, jóllehet nem köszönt el a római radikális gyülekezettől (ez csak egy év múltán következik be), nem adta a nevét az ügyhöz. Costát Párizsba érkezve nyomban beválasztják mindkét kongresszus elnökségébe és hűen a mandátumához, az elveihez, a megbékélés érdekében lépett fel. Rövidesen meg kellett állapítania, hogy erőfeszítései kudarcra vannak ítélve. Keserűséggel ismerte el, sikertelenségének felelőssége pont azokat a „posszibilistákat" terheli, „akik immár húsz éve a legjobb barátaink". „Miközben nagylelkű lendületre vártunk, egyik és másik oldalról is kicsinyes formalitásokat és sértődéseket tapasztaltunk. El kell ismernem, a nagyobb hiba a posszibilisták részéről merült fel. A viszály jelenlegi

[106] Utalás az I. Internacionáléra.

[107] A kongresszus-mánia nem egyedül az olasz mozgalom betegsége volt, a kor európai szervezeteiben általában elterjedtnek tekinthető. Egy mozgalom minél kevésbé mutatott elméleti szilárdságot, annál nagyobb szüksége volt az egyesítő politikai rituálékra. (Lásd ezzel kapcsolatban Engels levelét pl. Laura Lafargue-hoz /1889. június 11./, Karl Kautskyhoz /1889. május 21./, Adolph Sorgéhoz /1889. július 17.)

[108] Cipriani életútját lásd Évkönyv, 1996.

[109] Victor Jaclard életútját lásd Évkönyv, 1990.

[110] F. Turati levele A. Costához (1889. július 8.). In: Filippo Turati e i corrispondenti italiani. Vol. I. (1876–1892), a cura di Maurizio Punzo, Manduria-Bari-Roma, Piero Lacaita Editore, 2002, 425. p.

[111] Antonio Labriola életútját lásd Évkönyv, 1993.

felelőssége rájuk hárul, bár – tény – az egyesülést sem az egyik, sem a másik oldal nem óhajtotta."[112] A romagnai küldöttek ekkor úgy döntöttek, figyelemmel kísérik mindkét kongresszust, de nem vesznek részt a munkában, vagyis bebizonyították ezzel alkalmatlanságukat az internacionalista környezethez, melynek vitáit képtelenek voltak megérteni. Nem tudván disztingválni az elméleti disputákban, azokat csak személyes kicsinyességeknek minősíteni azt jelentette, hogy Costa gondolatvilága fejletlen volt. Az anarchisták eltávolítása a két kongresszusról megpecsételte Costa szemléletének értelmezési elveit. „Nem tudod elképzelni – írta Turatinak július 24-én – azt a hányingert, amit a rágalmak, a kicsinyességek kiváltanak bennem. Az intolerancia odáig fajult, hogy kiűzték az anarchistákat."[113]

1889 júliusa egyfajta végállomás az európai és olasz munkásmozgalom történetében, amelyben induláskor és érkezéskor összefolynak a mozgalom régi és új útjai. Ezt megragadni létszükséglet volt. Valamivel több mint egy év és véget értek Németországban a szocialistaellenes törvények, az SPD azonnali választási sikere gyakorlatban mutatta meg a nemzetközi szocializmus haladási irányát. Labriola ennek tudatában ösztökélte Turatit egy *üzenet* megszerkesztésére, amit az olasz szocialisták majd elküldenek német elvtársaiknak 1890 októberében a kongresszusukra, Hallébа.[114] A kezdeményezés egyedüli célja illusztrálni az olasz szocializmus helyzetét, mint amely legfeljebb „középszerűségében becsülhető"[115] – Costa ebben nem kívánt részt venni. Még Párizson kérődzött és nem értette, hogy az *üzenet* miért csak az egyik (a marxista) kongresszusra hivatkozik és nem a *kongresszusokra*. Érdekes Turati válasza, aki épp egy éve delegálta Costát arra, hogy békítse a „marxistákat" és a „posszibilistákat". Az elvi kérdésekben megnyilvánuló tipikusan olasz jellegű gondtalan közönnyel kérte Costát, ne vegye túlzottan magára a dolgokat: „Itt nálunk szinte mindenki napirendre tért fölöttük, mert a két kongresszus csak mennyiségi benyomást kelt". Majd megértve az idők szavát és a széljárást, hozzátette: „Elismerve azonban a benyomásaidat, én mérsékelném a dicséreteket, bár a német példa engem is lelkesít, de úgy tűnik, *a szocializmus lényege* dolgában az egyetlen marxista én vagyok, kivéve persze a nemzeti és perszonális gondolkodás sajátos és különböző formáit."[116] 1890-ben Costa 39 éves, Turati 33 – két különböző generáció. Amíg az „öreg" forradalmár Costa azt mutatta, hogy nem áll az új idők magaslatán, addig a „fiatal" ex-radikális Turati azon igyekezett, hogy főszereplőként meglovagolja a kort. Stafétabot

[112] A. Costa: I Congressi Socialisti Internazionali di Parigi. In: Il Sole dell'avvenire, 3 agosto 1889. n. 6.

[113] A. Costa: Lettera a F. Turati, 24 luglio 1889. In: F. Turati e i corrispondenti italiani. Vol. I. cit. 426–427. pp. A párizsi kongresszus anarchistákkal kapcsolatos vitájáról lásd: *A II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei. 1889–1912.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1989.

[114] Az SPD hallei kongresszusáról lásd Évkönyv, 1990.

[115] A. Labriola: Lettera a F. Turati, 5 settembre 1890. In: A. Labriola, Carteggio, III. vol. 1890–1895, a cura di Stefano Miccolis, Napoli, Bibliopolis, 2003, 59. p.

[116] F. Turati levele A. Costának, 30 settembre 1890. In: F. Turati e i correspondenti italiani, vol. I. cit. 470–471. pp.

átadás tanúi lehettünk, azonban nem a szocialistától a marxistának, inkább azt mondhatnánk, az anarchizáló szocialistától a reformista veretű szocialistának. Alapjában véve jelentéktelenségek ezek, amelyek fölött „szinte mindenki napirendre tér Itáliában."

Részlet a szerző La parabola somagnola del „partito intermediario". I Congressi del Partito Socialista Rivoluzionario Romagnolo (1881–1893). Milano, Pantarei, 2010.